

СЕКЦІЯ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 339.746:330.131.7(477)

Деркач Ю.Б.
викладач

Одеського національного економічного університету

КОНТРОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Стаття присвячена питанням управління валютними ризиками банків та їхніх клієнтів на засадах інструментів контролю. Поглиблено з'ясування засад організації системи валютного контролю та проаналізовано результати здійснення такого контролю Національним банком України. Визначено, що основними є такі порушення, як несвоєчасне подання та приховування дійсних обсягів у звітності про валютні операції та невиконання процедур декларування валютних цінностей, що належать резиденту України та знаходяться за її межами.

Ключові слова: криза, банк, ризик, валютна політика, валютний контроль, валютний курс, інструменти валютного регулювання.

Деркач Ю.Б. КОНТРОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫМ БАНКОМ УКРАИНЫ ВАЛЮТНЫХ РИСКОВ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Статья посвящена вопросам управления валютными рисками банков и их клиентов на основе инструментов контроля. Углублены подходы к раскрытию принципов организации системы валютного контроля и проанализированы результаты осуществления такого контроля Национальным банком Украины. Определено, что основными нарушениями являются: несвоевременное представление и сокрытие действительных объемов в отчетности о валютных операциях и невыполнение процедур декларирования валютных ценностей, принадлежащих резиденту Украины и находящихся за ее пределами.

Ключевые слова: кризис, банк, риск, валютная политика, валютный контроль, валютный курс, инструменты валютного регулирования.

Derkach J.B. CONTROL NATIONAL BANK OF UKRAINE CURRENCY RISK COMMERCIAL BANKS

Article devoted to the management of currency risks of banks and their clients on the basis of monitoring tools. Deepening disclosed principles of the organization system of exchange controls and analyzed the results of such monitoring by the National Bank of Ukraine. It was determined that the major violations are late submission and hiding the real volumes in the reporting of currency transactions, and failure to comply with procedures for the declaration of currency values belonging to a resident of Ukraine.

Keywords: crisis, bank risk, monetary policy, foreign exchange controls, exchange rate, foreign exchange regulation instruments.

Постановка проблеми. В умовах сучасних глобальних економічних диспропорцій, коли постійно збільшуються міжнародні потоки товарів, послуг і особливо капіталів, валютне регулювання та контроль будь-якої держави формується з метою створення умов для економічного розвитку суспільства. Світова економічна криза, не реформована економіка та девальвація національної валюти обумовили велику кількість проблем в економіці України. Тому здійснення Національним банком України валютного регулювання та впровадження дієвого механізму валютного контролю набуває важливого значення у практичній реалізації державного впливу на економічні процеси та подолання негативних явищ у вітчизняній економіці.

На сучасному етапі економічного розвитку країни основними завданнями валютної політики Національного банку України є: відновлення курсової стабільності гривні, сприяння процесу дедоларизації вітчизняної економіки, ефективне управління міжнародними резервами, забезпечення збалансованості платіжного балансу країни, вдосконалення організаційної структури внутрішнього валютного ринку, створення сприятливих умов для інвестування коштів резидентами і нерезидентами у національну економіку. Для досягнення зазначених завдань необхідне вдосконалення механізму державного валютного контролю, що існує.

В Україні методи та інструменти валютного контролю, хоча й зазнали істотних реформаційних змін, втім

недостатньо сприяють вирішенню зазначених проблем. Внаслідок цього в Україні погіршується ситуація на валютному ринку, зростає його тіньовий сегмент, значно збільшуються обсяги валютних коштів, що залишаються за кордоном, що підтверджує актуальність вибраного напрямку дослідження у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розробки теоретичних засад розбудови національної валютної системи присвятили свої праці українські та зарубіжні вчені. Зокрема, О. Барановським [1, с. 17] розглянуто сучасний стан розгортання девальваційних процесів у країнах світу в цілому і в Україні зокрема. О. Кузьмін висвітлив етапи еволюції світової валютно-фінансової системи щодо зміни трансферних можливостей її суб'єктів, залежно від наявності ресурсних і комунікаційних умов для здійснення трансакцій [2, с. 54]. О. Дзюблюк визначив суть і функції таких понять, як валютні операції, валютні рахунки, способи платежів у міжнародній торгівлі, основи кредитних, депозитних, конверсійних, термінових операцій та валютних відносин [3, с. 86].

Відаючи належне доробку вітчизняних та зарубіжних учених у сфері валютної політики, слід відмітити, що проблема формування ефективної системи валютного контролю залишається невирішеною. Нині недостатньо дослідженими залишаються питання щодо формування механізму валютного контролю в умовах посилення кризових явищ в економіці України.

Метою статті є аналіз процесів організації Національним банком України валютного контролю за

ризиками, що притаманні операціям з валютними цінностями вітчизняних банків.

Виклад основного матеріалу. Сфера валютних відносин, особливо у країнах, з ринками, що формуються, потребує використання ефективних інструментів реалізації валютного регулювання та контролю. Україна ще не досягла рівня, коли для протидії зовнішнім шокам достатньо використання лише ринкових інструментів регулювання, тому на даному етапі розвитку збереження окремих валютних обмежень для стабілізації курсу національної валюти є виправданим.

Головною метою валютного регулювання та контролю є забезпечення стабільності національної грошової одиниці як важливої передумови фінансової і макроекономічної рівноваги та сталого економічного розвитку країни. Досягнення цієї мети повинно будуватися на адекватному використанні нормативних, організаційних та інструментальних можливостей Національного банку України (далі – НБУ) з виокремлення оперативних та проміжних цілей.

У сучасних умовах НБУ виділяє такі основні функції систем управління ризиками: виявлення (ідентифікація) ризику, контроль, моніторинг та вимірювання ризику [4].

Для організації ефективного валютного контролю необхідно здійснити ідентифікацію валютного ризику, здійснення якої включає стратегічне планування діяльності банку, операційне планування та складання бюджету, встановлення лімітів щодо окремих підрозділів, напрямів, операцій, а також планування на випадок кризових явищ.

До системи контролю за банківськими ризиками належить розробка відповідних положень, або політик за напрямками діяльності, розробка операційних процедур, чітке делегування повноважень та відповідальності, системний підхід до управління персоналом та формалізацію послідовних етапів процесу прийняття рішень.

Моніторинг ризиків складає ефективну організацію інформаційних систем управління, виконання вимог міжнародних стандартів щодо порядку організації внутрішнього аудиту та порядку проведення зовнішнього аудиту, організації незалежних перевірок.

Вимірювання ризику спирається на дані спеціальних звітів, серед яких можна зазначити: звіти щодо відхилення від планів та бюджету, звіти щодо вартості під ризиком, капіталу під ризиком, звіти щодо результатів діяльності, моделювання (стрес-тестування) тощо.

Вимоги до систем управління ризиками покладають на банки такі обов'язки: враховувати всі ризики за всіма продуктами, видами діяльності та послугами, зосереджуватися на достатності капіталу та належному управлінні капіталом, розробити таку організаційну структуру, яка дозволяє ефективно управляти ризиками, зміцнювати корпоративне управління.

Таким чином, управління ризиками – це процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їхньої величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків.

Для забезпечення ефективного нагляду на основі оцінки ризиків НБУ створено єдину нормативну базу для документування рішень щодо ризику. Система оцінки ризиків забезпечує зручність документування висновків стосовно кількості ризику, якості управління ризиками, рівня занепокоєння нагляду (вимірюється як сукупний ризик) і напряму ризику.

Система оцінки ризиків також містить перелік факторів оцінки, які враховуються під час визна-

чення оцінок. Ці фактори є рекомендованими критеріями здійснення оцінки ризиків; у разі потреби перелік може розширюватися, збільшуючи кількість факторів оцінки.

Нормативними документами НБУ прийнята класифікація управління категоріями ризиків, яка є основою для формування методології інспектування банків, що дає змогу банкам мати чіткі та прозорі орієнтири щодо побудови системи управління ризиками в банках, а також внутрішнього і зовнішнього аналізу та контролю за її ефективністю.

Зазначена класифікація не є вичерпною і кожний банк може доповнити її відповідно до власного бачення ризиків, з якими він працює або планує працювати. У цьому разі банк має розробити власну нормативну базу щодо управління визначеними категоріями ризиків, у тому числі з урахуванням кращої світової та вітчизняної практики, зокрема Базельського комітету з банківського нагляду, а також Принципів корпоративного управління.

Національний банк визначив систему для оцінки кожної категорії ризику. Система оцінки ризиків надає можливість в послідовний спосіб вимірювати ризики і визначати, яких наглядових процедур необхідно вжити.

Відповідно до того, чи є залежність між ризиками і доходами, ризики можна вважати: фінансовими, які піддаються кількісній оцінці; нефінансовими ризиками, що не підлягають кількісній оцінці.

Ризики, щодо яких є залежність між ризиками і доходами розглядаються як такі, що піддаються кількісній оцінці, управління цими ризиками полягає в їх оптимізації. Ризики, щодо яких немає залежності між ризиком і доходами, кількісній оцінці не піддаються та управління ними зводиться до їх мінімізації. Про наявність валютного ризику в економіці України свідчать дані рисунка 1.

Як свідчать дані рисунка 1, після значного укріплення курсу долара США у 2009 році завдяки політиці НБУ до 2013 року, але з початку до кінця 2014 року національна валюта відносно долара США знецінюється на 48,7%, за 2014 рік – на 33,0% і лише за січень 2015 року – на 54,8%. Зважаючи на те, що майже половина активів вітчизняних банків номінована в іноземній валюті, ми можемо дійти висновку, що реально активи банків не зросли, а скоротилися.

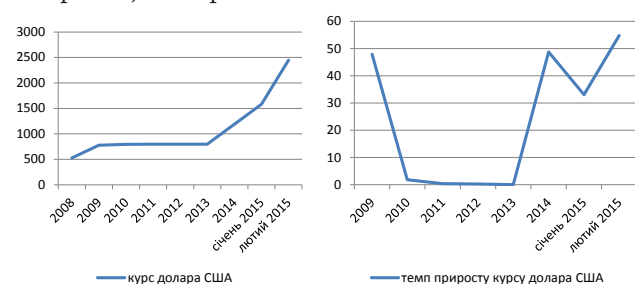

Рис. 1. Динаміка валютнообмінного курсу долара США за період 01.01.2008–01.02.2015 рр. [7]

Девальвація національної валюти спричинила розгортання інфляційних процесів, що також має вплив на фінансову стійкість банківського сектору та спричиняє необхідність посилення контролю НБУ за валютними операціями банків.

До ризиків, які піддаються кількісній оцінці, належить валютний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних

валют та цін на банківські метали. Валютний ризик можна поділити на три види:

- ризик трансакції;
- ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик);
- економічний валютний ризик.

Ризик трансакції полягає в тому, що несприятливі коливання курсів іноземних валют впливають на реальну вартість відкритих валютних позицій. Проте оскільки він, як правило, виникає у результаті проведення операцій маркетмейкерства, дилінгу і прийняття позицій в іноземних валютах, то цей ризик розглядається у рекомендаціях щодо ринкового ризику.

Ризик перерахунку з однієї валюти в іншу (трансляційний ризик) полягає в тому, що величина еквівалента валютної позиції у звітності змінюється в результаті змін обмінних курсів, які використовуються для перерахунку залишків в іноземних валютах у базову (національну) валюту.

Економічний валютний ризик полягає в змінах конкурентоспроможності банку або його структур, що входять у консолідовану групу, на зовнішньому ринку через суттєві зміни обмінних курсів.

Процес визначення параметрів валютного ризику є суттєвим для розроблення циклів нагляду і вибору інструментів нагляду. Валютний ризик є істотним та складним, тому він вимагає посилення засобів контролю і моніторингу як з боку банку, так і з боку НБУ.

Для виконання завдань контролю фахівці банківського нагляду обговорюють попередні висновки щодо стратегії нагляду та методів контролю із керівництвом банку і зосереджують зусилля нагляду як у конкретному банку, так і в банківській системі взагалі.

Для забезпечення ефективного нагляду на основі оцінки ризиків Національному банку потрібна єдина база для документування рішень щодо ризику. Система оцінки ризиків, введена Національним банком для взаємодії з банками на постійній основі, забезпечує зручність документування висновків стосовно кількості ризику, якості управління ризиками, рівня занепокоєння нагляду (вимірюється як сукупний ризик) і напряму ризику. Загальні встановлені визначення дають можливість уникнути суперечностей під час виявлення ризиків.

Система оцінки ризиків також містить перелік факторів оцінки, які наглядовці будуть враховувати під час визначення оцінок. Ці фактори є рекомендованими критеріями здійснення оцінки ризиків; у разі потреби наглядовці можуть розширювати цей перелік, збільшуючи кількість факторів оцінки.

Оцінка валютного ризику в системі оцінки ризиків має відображати як дійсні, так і потенційні параметри ризику банку. На цій оцінці базується стратегія і дії служби банківського нагляду. Вона також створює підґрунтя для обговорення стану банку із його керівниками та членами спостережної ради банку і допомагає забезпечити більш ефективну роботу служби банківського нагляду (інспектування, безвізний нагляд тощо) [6].

Здійснюється валютний контроль на засадах методів банківського регулювання, який полягає у створенні системи норм, що регулюють функціонування банків на валютному ринку, визначають загальні принципи організації валютних операцій, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення валютного законодавства.

Проведений у дослідженні аналіз результатів проведеного контролю фахівцями НБУ валютних операцій комерційних банків свідчить, що найбільшу

питому вагу займають такі порушення, як несвочасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції (44,3%); найменшу – невиконання порядку декларування валютних цінностей, що належать резиденту України та знаходяться за її межами (0,01 за період дослідження) [7].

Необхідно зазначити, що фахівці банківського нагляду мають обговорювати висновки, зроблені на підставі системи оцінки ризиків, і з керівництвом банку, і з його спостережною радою. Такий обмін інформацією допоможе Національному банку і керівництву банку досягти спільного розуміння ризиків, зосередитися на сильних і слабких сторонах управління ризиками і забезпечити реалізацію планів нагляду в майбутньому та сприяти підвищенню ефективності інструментів валютного контролю.

Висновки. На стабілізацію обмінного курсу гривні та підвищення ефективності валютної політики в Україні мають суттєвий вплив адміністративні інструменти валютного контролю, які передбачають встановлення законодавчих та нормативних правил, спрямованих на заборони, встановлення лімітів на операції резидентів і нерезидентів із валютними цінностями.

Разом з тим застосування адміністративних заходів є більш ефективним у короткостроковому періоді, а у довгостроковій перспективі інструменти валютного регулювання та контролю повинні бути спрямовані на лібералізацію валютних відносин.

Належне виконання уповноваженим банком функцій агента валютного контролю вимагає створення надійної системи внутрішнього контролю. Розробка та впровадження такої системи дозволить банківській установі об'єктивно оцінити: ефективність проведення операцій з іноземною валютою; достовірність отриманої фінансової інформації; рівень валютних ризиків; відповідність проведення валютних операцій та отриманої щодо них інформації вимогам законодавства й внутрішнім документам.

Удосконалення валютного контролю повинно здійснюватись у напрямі посилення його стимулюючого впливу на надходження прямих іноземних інвестицій з одночасним обмеженням короткострокових іноземних капіталів, які мають боргову природу. Такі заходи сприятимуть економічному розвитку з одночасним структурним реформуванням економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О. Актуальні проблеми функціонування валютних ринків / О. Барановський // *Фінанси України: Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України.* – 2009. – № 4. – С. 13-32.
2. Кузьмін О. Еволюція світової валютно-фінансової системи: трансферні можливості й перспективи розвитку / О. Кузьмін, С. Князь // *Економіка України: щомісячний політико-економічний журнал на російській та українській мовах.* – 2011. – № 10. – С. 53-59.
3. Дзюблук О.В. Валютна політика: підручник / О.В. Дзюблук. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
4. Аудит у банках: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Національний банк України; за заг. ред. канд. екон. наук О.М. Сарухман. – К.: УБС НБУ, 2007. – 334 с.
5. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», схвалені Постановою Правління Національного банку України від 15.03.04 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: схвалені Постановою Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.